

AQLI ZAIF BO'LGAN BOLALARNI TARBIYALASH VA O'QITISH PEDAGOGIKASI

Raximova Roxat Boysoatovna

*Toshkent tibbiyot akademiyasi o'qituvchisi
tibbiy biologiya fakulteti 2- kurs talabalari*

Ro'zimurodova Durдона Ulug'bek qizi

Isomova Nilufar Bahriddin qizi

Anotatsiya: *Hozirgi vaqtda aqli zaif bolalarni yordamchi muassasalarda rivojlantirish, tarbiyalash va o'qitish masalasi dolzarbdir. Aqliy zaiflik muammolariga e'tibor bu turdagi anomaliyaga ega bo'lganlar soni kamaymasligi bilan bog'liq. Ushbu holat patologiyada rivojlanish buzilishlarini maksimal darajada tuzatish uchun sharoit yaratish masalasini birinchi o'ringa qo'yadi.*

Kalit so'zlar: *Tarbiya, ta'lim, aqli zaif, maktab, etiologiyasi, pedagogik, psixologik, ruhiy, bolalar.*

Аннотация: *В настоящее время остро стоит вопрос развития, воспитания и обучения умственно отсталых детей во вспомогательных учреждениях. Внимание к проблемам умственной отсталости связано с тем, что число лиц с данным видом аномалии не уменьшается. Такое положение ставит на первое место вопрос о создании условий для максимальной коррекции нарушений развития при данной патологии.*

Ключевые слова: *Воспитание, воспитание, умственная отсталость, школа, этиология, педагогическое, психологическое, духовное, дети.*

Annotation: *Currently, the issue of development, education and training of mentally retarded children in auxiliary institutions is acute. Attention to the problems of mental retardation is due to the fact that the number of people with this type of anomaly is not decreasing. This situation puts in the first place the question of creating conditions for the maximum correction of developmental disorders in this pathology.*

Key words: *Education, upbringing, mental retardation, school, etiology, pedagogical, psychological, spiritual, children.*

Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqyotidagi o'rni, ijtimoiy tarbiyaning maqsadi, vazifalari va mazmuni, xususiyatlari, mustaqil O'zbekiston rivojlanishining ma'naviy, axloqiy negizlari, tarbiya qonuniyatlari, prinsiplari va metodlari zamonaviy o'qituvchining bugungi kundagi asosiy vazifasi o'quvchi shaxsining tafakkur va fikrlash jarayonlarining o'ziga xos tomonlarini ochishga, uni o'stirish yo'llarini topishga qaratilganligini bilishimiz oldimizda turgan ustuvor vazifalardan biri ekanligini ta'kidlashadi. Zero, o'quvchilar jamoasi tarbiya jrayonida ularning o'zaro aloqadorligi, ijtimoiylashuv to'g'risida tushunchalar bilan birga jamoaga qo'yilgan umumiy talablarda sinf jamoasini jipslashtirish va shakllantirish yo'llari, jamoaning bolalar tarbiyasiga ta'sir ko'rsatish shakl va usullarida o'z aksini topadi. O'quvchi

hayotida oila tarbiyasining asosiy funksiyalari deb keltirilgan tarbiyaviy omillar oilada otalarning ham birmuncha farzand kamolotiga befarq qoldirmasligi darkor.

Mamlakatimizda aqli zaif bolalar bilan tarbiyaviy ishlar ta'lim va sog'liqni saqlash tizimidagi maxsus maktabgacha ta'lim va maktab muassasalarida olib borilmoqda. Markaziy nerv sistemasi chuqur shikastlangan bolalar ijtimoiy himoyadagi Mehribonlik uylarida bo'lib, ularda ham maxsus dastur asosida ta'lim-tarbiya olmoqda. Butun pedagogik jarayon yanada samarali bo'lishi uchun maxsus muassasalarni to'g'ri jihozlash kerak. Shuning uchun eng aniq differentsial diagnostika vazifasi paydo bo'ladi. Ammo bu muammoni hal qilishdan oldin, qaysi bolalarni aqliy zaif deb hisoblash kerakligini, ularning kognitiv faolligi, xatti-harakatlarining hissiy-irodaviy sohasining o'ziga xos xususiyati nimada ekanligini bilish muhimdir. Aqli zaif bolalarni qulay sharoitlarda to'g'ri tarbiyalash va o'qitish ularda nafaqat to'g'ri dunyoqarashni shakllantirish, balki uni etarlicha barqaror qilish imkonini beradi.

AQLIY ZAIFLIKNING ETIOLOGIYASI

Aqliy zaiflik – bu shunchaki «kichik aql» emas, bu markaziy asab tizimining organik shikastlanishi natijasida kelib chiqadigan butun psixikadagi, umuman shaxsiyatdagi sifat o'zgarishlaridir. Bu rivojlanishning shunday atipiyasi bo'lib, unda nafaqat aql, balki histuyg'ular, iroda, xatti-harakatlar va jismoniy rivojlanish ham azoblanadi. Aqli zaif bolalarning patologik rivojlanishining bunday diffuz tabiati ularning yuqori asabiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi. Aqliy zaiflikning sabablari xilma-xildir, ammo ba'zi umumiy xususiyatlar unga xos bo'lib qoladi. Markaziy asab tizimiga zarar yetkazishning erta davri va kasallikning keyingi to'xtashi tufayli aqliy rivojlanish nuqsonli asosda sodir bo'ladi. Miya shikastlanishiga sabab bo'lgan kasallikning turli tabiatiga qaramay, aqliy rivojlanish shunga o'xshash sharoitlarda sodir bo'ladi, chunki miya shikastlanishi nutq va fikrlash rivojlanishidan oldin sodir bo'lgan. Aqliy zaiflikning barcha etiologik omillari odatda endogen-irsiy va ekzogen (organik va ijtimoiy-ekologik) ta'sirlarga bo'linadi. Aqliy zaiflikning avtosomal retsessiv shakllarining aksariyati metabolik kasalliklar bo'lib, ularning patogenezida metabolik kasalliklar (oqsillar, yog'lar, uglevodlar va boshqalar) katta rol o'ynaydi.

Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, oligofrenik bolalarning aqliy rivojlanishining asosiy xususiyatlariga quyidagilar kiradi: kognitiv faoliyatning shakllanmagan yuqori shakllari (tahlil, sintez, umumlashtirish, abstraktsiya); fikrlashning konkretligi va yuzakiligi; nutqning sekin rivojlanishi; hissiy-irodaviy sohaning yetukligi. Aqli zaiflar kognitiv qiziqishlarning kam rivojlanganligi bilan ajralib turadi, bu ularning oddiy tengdoshlariga qaraganda bilimga kamroq muhtojligida namoyon bo'ladi. Idrokning tor doirasi ham mavjud. Aqli zaiflar ba'zan muhim bo'lgan materialni ko'rmasdan yoki eshitmasdan, kuzatilgan ob'ektdagi, tinglangan matndagi alohida qismlarni tortib oladi. Bundan tashqari, idrok selektivligining buzilishi xarakterlidir.

Ta'lim faoliyatida bu bolalar o'qituvchining rag'batlantiruvchi savollarisiz o'zlari tushunishlari mumkin bo'lgan vazifani bajara olmasligiga olib keladi. Aqli zaiflar makon va

vaqtni idrok etishda qiyinchiliklar bilan ajralib turadi, bu esa ularning atrof-muhitga yo'naltirilishiga to'sqinlik qiladi. Ko'pincha, 8-9 yoshda ham, bu bolalar o'ng va chap tomonlarini ajratmaydilar, ular maktab hududida o'z sinfini, oshxonasini, hojatxonasini va hokazolarni topa olmaydi. Ular soat bo'yicha vaqtni, haftaning kunlarini, fasllarni va hokazolarni belgilashda il qiladilar. Oddiy aqlga ega bo'lgan tengdoshlariga qaraganda ancha kechroq aqliy zaiflar ranglarni farqlay boshlaydi. Ayniqsa, ular uchun rang soyalarini farqlash qiyin. Agar talaba o'quv materialining faqat tashqi tomonlarini idrok etgan bo'lsa, asosiy narsani, ichki bog'liqliklarni ushlamasa, u holda vazifani tushunish, o'zlashtirish va bajarish qiyin bo'ladi. Fikrlash bilimning asosiy qurolidir. U tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, mavhumlashtirish, konkretlashtirish kabi amallar shaklida boradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aqli zaif odamlarda barcha operatsiyalar yetarlicha shakllanmagan va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Aqli zaif fikrlashning o'ziga xos xususiyati tanqidiy emasligi, o'z ishini mustaqil ravishda baholay olmaslikdir. Ular ko'pincha xatolarini sezmaydilar. Bu, ayniqsa, ruhiy kasal bolalarda, miyaning frontal qismlari shikastlangan bolalarda va imbesillarda namoyon bo'ladi. Ular qoida tariqasida, o'zlarining muvaffaqiyatsizliklarini tushunmaydilar va o'zlaridan, ishlaridan qoniqishadi. Barcha aqliy zaif bolalar fikrlash jarayonlarining faolligining pasayishi va fikrlashning zaif tartibga soluvchi roli bilan tavsiflanadi. Aqli zaif odamlar odatda ko'rsatmalarga quloq solmasdan, topshiriqning maqsadini tushunmasdan, ichki harakat rejasiz, o'zini o'zi nazorat qilmasdan ishlay boshlaydi. Bolalarning o'quv materialini idrok etish va tushunish xususiyatlari ularning xotirasi xususiyatlari bilan uzviy bog'liqdir.

Aqli zaiflarda asosiy xotira jarayonlari - yodlash, saqlash va ko'paytirish – o'ziga xos xususiyatlarga ega, chunki ular anormal rivojlanish sharoitida shakllanadi. Ular tashqi, ba'zan tasodifiy il av ravishda qabul qilinadigan belgilarni yaxshiroq eslab qolishadi. Ular uchun ichki mantiqiy aloqalarni tanib olish va eslab qolish qiyinroq. Aqli zaif bolalarda ixtiyoriy yodlash oddiy tengdoshlariga qaraganda kechroq shakllanadi, aqli zaif bolalarda esa ataylab yodlashning afzalligi oddiy intellektga ega bo'lgan maktab o'quvchilaridagidek yaqqol sezilmaydi. S.D ta'kidlaganidek, aqli zaif odamlarning xotirasining zaifligi ma'lumotni olish va saqlashda emas, balki uni qayta ishlab chiqarishda qiyinchiliklarda namoyon bo'ladi va bu ularning oddiy aqli bolalardan asosiy farqidir. Voqealarning mantig'ini tushunmaslik tufayli aqli zaiflarning ko'payishi tizimsizdir. Idrok etishning yetuk emasligi, yodlash va eslab qolish usullaridan foydalana olmaslik aqli zaif odamlarni ko'paytirishda xatolarga olib keladi. Eng katta qiyinchiliklar og'zaki materialni takrorlashdan kelib chiqadi.

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolaning shaxsiyatini shakllantirishning muhim omili nafaqat keng qamrovli tarbiya, balki maxsus ta'limning ajralmas tizimi tamoyiliga psixologik va pedagogik ta'sirni tashkil etishdir. Shu bilan birga, natija ma'lum ko'nikmalar, qobiliyatlar, fe'l-atvor xususiyatlarida emas, balki bolaning atrof-dagi haqiqat bilan aloqalari va munosabatlarining butun majmuasini qayta tiklaydigan shaxsning yangi shakllanishida namoyon bo'ladi.

Aqli zaif bolalarning rivojlanish tendentsiyalari odatdagidek rivojlanayotgan bolalarnikiga o'xshaydi. Ba'zi qoidabuzarliklar - ob'ekt bilan bog'liq harakatlarni o'zlashtirishda kechikish, nutq va kognitiv jarayonlarning rivojlanishida kechikish va og'ish - asosan ikkinchi darajali. Tarbiyaning o'z vaqtida to'g'ri tashkil etilishi, tuzatuvchi va pedagogik ta'sirning imkoni boricha erta boshlanishi bilan, bolalarda ko'plab aqliy rivojlanish og'ishlarini tuzatish va hatto oldini olish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vlasova T.A., Pevzner M.S. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar haqida o'qituvchi. - M., 1980.
2. Salokhiddinova Gazalkhon Bekmirzayevna (2018). Social pedagogue's responsibilities in cooperation with a family to increase child sociability. Достижения науки и образования, (19
3. "Alohida yordamga muhtoj bolalarni tarbiyalashda oila va maktab hamkorligi" Ilmiy-metodik to'plam, T-2013
4. "Praktikum po psixologii umstvenno otstalogo rebyonka". M., 1985. (41)), 59-61.
5. Boysoatovna, R. R. (2022). KASB TANLASH MOTIVATSIYASI NAMOYON BO'LISHIDA PSIXOLOGIK OMILLAR. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 1(11), 65-69.
6. Boysoatovna, R. R. (2023). ABU ALI IBN SINO ASARLARIDA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YONDOSHUVNING O'ZIGA HOS JIHATLARI. Scientific Impulse, 1(6), 419-423.
7. Boysoatovna, R. R. (2023). TALIM DARAJASI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBALARDAN FOYDALANISH. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(6), 490-496.
8. Rohat, R. (2021, February). THEORETICAL OVERVIEW OF THE PERSONALITY OF THE LEADER. In Archive of Conferences (pp. 42-44).
9. Boysoatovna, R. R., & Muxayyo, A. (2023). TIBBIYOT XODIMLARI O'RTASIDAGI IJOBIY MUHITNI YARATISHGA QARATILGAN PSIXOLOGIK TAVSIYALAR. Scientific Impulse, 1(6), 424-429.
10. Raximova R "O'RTA ASR SHARQ OLAMI YETUK MUTAFFAKKIRI ABU NASR FAROBIY ASARLARIDAGI PEDAGOGIK – PSIXOLOGIK QARASHLAR " Научный Импульс» 1 dekabr 2022
11. Boysoatovna, R. R. (2023). THE EFFECT OF TRUST BETWEEN THE DOCTOR AND THE PATIENT ON THE EFFECTIVENESS OF TREATMENT. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(3), 482-485.